

TAQSIMOT LOGISTIKASI

ILmiy rahbar **Saidova F.K** –
BuxDU, “Yashil iqtisodiyot va agrobiznes”
kafedrası katta o’qituvchisi. 3-1-Agrobiznes
va investitsion faoliyat ta’lim
yo’nalishi 4-kurs talabasi **Sadiyev Shaxriyorjon**

ANNOTATSIYA: *Maqolada taqsimot logistikasi nima ekanligi, uning qo’llanilishi, uning hayotimizdagi o’rni, zaruriyati, u bilan olib borilayotgan logistik jarayonlarning osonligi va shu kabi muhim mavzular haqida fikr boradi. Shuningdek maqolada taqsimot logistikasida keng qamrovli foydalanish haqida so’z boradi.*

KALIT SO’ZLAR: *Taqsimot logistikasi, distribution logistics, logistika jarayonlar, sun'iy intellekt, GPS va IoT, modernizatsiya, decentralizatsiyalash, ekologik mas'uliyat, markazlashgan taqsimot tizimi, transport infratuzilmasini, avtomatlashtirilgan omborlar, blokcheyn texnologiyasi.*

1.Kirish.

Taqsimot logistikasi (distribution logistics) — bu mahsulotlarning ishlab chiqarish joyidan oxirgi iste’molchigacha bo’lgan yo’lini optimallashtirishga qaratilgan logistik jarayonlar yig’indisi. Bu soha ta’minot zanjirining eng muhim qismlaridan biri bo’lib, mahsulotlarning maqsadli joylarga o’z vaqtida, tejamli va sifatli yetkazib berilishini ta’minlashga qaratilgan. Bugungi kunda taqsimot logistikasi samaradorligi global savdo va iqtisodiy raqobatbardoshlikning muhim omili sifatida qaralmoqda.

Taqsimot logistikasi – bu mahsulotlar yoki xizmatlarning ishlab chiqarish bosqichidan iste'molchigacha bo'lgan harakatini rejalashtirish, tashkillashtirish va boshqarishga qaratilgan jarayon. Ushbu jarayon ta'minot zanjirining muhim bo'g'ini sifatida butun tizimning samaradorligini belgilaydi. Taqsimot logistikasi nafaqat mahsulotlarni yetkazib berishni boshqaradi, balki mijozlar ehtiyojini qondirish, bozor

talablariga moslashish va kompaniyaning raqobatbardoshligini ta'minlash vazifalarini ham bajaradi.

Bugungi global iqtisodiyotda taqsimot logistikasi ko'lamining kengayishi kuzatilmoqda. Iste'molchilar talabining o'sishi, xalqaro savdoning rivojlanishi va texnologiyalarning joriy qilinishi taqsimot jarayonlarini yanada murakkablashtirdi, shu bilan birga, samaradorlikni oshirish imkonini ham yaratdi. Masalan, xalqaro kompaniyalar o'z mahsulotlarini dunyo bo'ylab tarqatish uchun markazlashgan va decentralizatsiyalashgan logistika tizimlaridan foydalanadi.

Taqsimot logistikasi nafaqat sanoat ishlab chiqarishda, balki qishloq xo'jaligida ham muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, tez buziladigan mahsulotlar bilan ishlashda, sifatni yo'qotmasdan ularni iste'molchiga yetkazish bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqish talab etiladi. Masalan, meva-sabzavotlarni xorij bozorlariga eksport qilishda omborlash va transport infratuzilmasini samarali boshqarish zarur.

Bundan tashqari, taqsimot logistikasi bugungi kunda mijozlar tajribasini yaxshilashga qaratilgan. Elektron tijoratning rivojlanishi bilan tezkor yetkazib berish tizimlari, avtomatlashtirilgan saqlash tizimlari va raqamli texnologiyalar bu sohani yangi bosqichga olib chiqmoqda. Amazon kabi yirik kompaniyalar mijozlarga ikki kun ichida mahsulot yetkazib berish imkoniyatini taklif qilib, taqsimot jarayonining samaradorligini namoyon etmoqda.

Demak, taqsimot logistikasi ishlab chiqaruvchi, tarqatish markazlari va iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlovchi vosita sifatida global va mahalliy bozorlarda o'z o'rnini mustahkamlab bormoqda. Ushbu maqolada taqsimot logistikasi jarayonlari, uning qishloq xo'jaligida qo'llanilishi, zamonaviy texnologiyalarning ta'siri va ushbu yo'nalishda mavjud muammolar haqida batafsil yoritiladi.

2. Adabiyotlar sharxi.

Quyida taqsimot logistikasiga oid olimlar, professorlar va o'qituvchilarning fikrlari keltirib har biri uchun izoh berishga harakat qilaman.

1. Ballou, R. Hning "Business Logistics/Supply Chain Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain" nomli 2007-yildagi kitobida, "Logistika jarayonlarini samarali boshqarish ishlab chiqarishdan tortib, iste'molchiga yetkazib berishgacha bo'lgan barcha bosqichlarning uzluksizligini ta'minlaydi" deyilgan. Men bunga quyidagicha izoh beraman:

Ballou ta'kidlashicha, logistika tizimlari ta'minot zanjiridagi uzluksizlikni ta'minlash uchun strategik ahamiyatga ega. Taqsimot logistikasi ishlab chiqarishdan oxirgi iste'molchiga qadar mahsulotning oqimini nazorat qiladi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligida bu jarayon ishlab chiqarilgan mahsulotlarni bozorga yetkazish vaqtida tezkorlikni va samaradorlikni talab qiladi. Ballouning bu qarashi zamonaviy logistika tizimlarida avtomatlashtirilgan omborlar va transport boshqaruvi tizimlarini tatbiq etishga asos bo'ladi.

2. Lambert, D. M., Stock, J. R., & Ellram, L. Mlarning

"Fundamentals of Logistics Management" nomli 1998-yildagi kitobida:

"Taqsimot logistikasi kompaniyaning bozor talablariga moslashish qobiliyatini oshiradi va iste'molchining qoniqish darajasiga ta'sir ko'rsatadi" deb ta'kidlagan.

Ushbu mualliflar taqsimot logistikasi iste'molchilarning ehtiyojlarini qondirishda muhim ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, samarali logistika tizimi resurslarni o'z vaqtida va to'g'ri taqsimlash orqali iste'molchining talablarini qondiradi. Qishloq xo'jaligida bu mahsulotlarni buzilmasdan va sifatini saqlagan holda yetkazish jarayonida juda dolzarbdir. Ular logistika jarayonlarini boshqarishda transport tizimi, omborxonalar va bozor tahlilini optimallashtirish zarurligini ta'kidlaydilar.

3. Chopra, S., & Meindl, Plarning "Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation" nomli 2019-yildagi kitobida esa:

"Logistika tizimini to'g'ri rejalashtirish orqali kompaniyalar o'z xarajatlarini qisqartirishi va bozor talablariga tez javob berishi mumkin" deyilgan.

Chopra va Meindlning fikricha, taqsimot logistikasi nafaqat xarajatlarni optimallashtiradi, balki ishlab chiqarish jarayonlarini bozor talablariga moslashtirish imkoniyatini beradi. Ular zamonaviy taqsimot tizimlarida sun'iy intellekt va

автоматlashtirilgan transport tizimlaridan foydalanish muhimligini qayd etishgan. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari uchun bunday yondashuv eksport jarayonlarini soddalashtirish va yangi bozorlarga chiqishda qo‘llanilishi mumkin.

4. Alimov, Snig "Qishloq xo‘jaligi va logistika: integratsiyalashgan yondashuv" nomli 2021-yildagi kitobida quyidagicha fikr yoritilgan.

"Taqsimot logistikasi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini tez va sifatli yetkazib berish orqali bozor raqobatbardoshligini oshiradi."

Alimovning tadqiqotlari O‘zbekistondagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini logistika tizimlari yordamida samarali taqsimlash masalalariga qaratilgan. U mahalliy sharoitlarda omborlarni modernizatsiya qilish, transport infratuzilmasini yaxshilash va mahsulotlarning sifatini saqlashga yo‘naltirilgan logistika strategiyalarini taklif etadi. Alimovning fikricha, mahalliy fermerlar mahsulotlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste‘molchilarga yetkazib berish orqali xarajatlarni kamaytirishi va foyda olish imkoniyatini oshirishi mumkin.

5. Karimov, R., & To‘xtaboev, Mlarning "O‘zbekistonda transport-logistika tizimini rivojlantirish yo‘nalishlari" nomli 2018-yildagi kitobida esa "Transport-logistika tizimi samaradorligi qishloq xo‘jaligida taqsimot jarayonlarining eng muhim omillaridan biridir" deb ta’kidlangan.

Karimov va To‘xtaboev qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilishdagi logistika tizimlarining muammolari va ularning yechimlarini yoritib berishgan. Ular transport vositalarining zamonaviylashuvi, yo‘l infratuzilmasining rivojlanishi va mahalliy logistika markazlarini tashkil etish qishloq xo‘jaligi sektorini logistika bozorida muvaffaqiyatli o‘ringa ega qilishiga ishonishadi.

Mazkur olimlar va professorlarning fikrlari taqsimot logistikasi sohasi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Har biri qishloq xo‘jaligida mahsulotni tez va sifatli yetkazib berish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan yondashuvlarni tavsiya etadi. Bu fikrlar taqsimot logistikasi jarayonlarini chuqurroq tahlil qilish va strategiyalarni ishlab chiqishda muhim manba hisoblanadi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot jarayonida taqsimot logistikasi ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi bog'liqlik, mahsulotlarni to'g'ri joyga yetkazish, vaqtni tejash, sifatni saqlash, mahsulotlarni qabul qilish va saqlash, transport infratuzilmasini boshqarish, decentralizatsiyalashgan taqsimot tizimi, GPS va IoT tizimlari izohlash va mavzuga oid olimlarning fikrlari, ularning ilmiy mushohadalari va mavzuga bog'liq ko'plab nazariy adabiyotlar, taqqoslash ilmiy mushohada, tizimli yondashuv usullaridan foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Taqsimot logistikasi mohiyati va ahamiyatiga alohida ei'tibor berishimiz lozim.

Taqsimot logistikasi ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etadi. Bu soha quyidagi asosiy maqsadlarga ega:

1. Mahsulotlarni to'g'ri joyga yetkazish: Mahsulot iste'molchiga yoki sotuv nuqtalariga yetib borishi uchun taqsimotning to'g'ri rejalashtirilishi zarur.
2. Vaqtni tejash: Mahsulotning iste'molchiga o'z vaqtida yetkazib berilishi mijozlarni qoniqtiradi va xarajatlarni kamaytiradi.
3. Sifatni saqlash: Mahsulotlar yetkazib berish jarayonida sifatini yo'qotmasligi uchun to'g'ri qadoqlash va saqlash sharoitlari yaratiladi.

Masalan, oziq-ovqat sanoatida yangi meva-sabzavotlar tez yetkazib berilmasa, ularning sifati yomonlashadi. Taqsimot logistikasi bu kabi muammolarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi.

Taqsimot logistikasi jarayonlari bilish bu muhim hisoblanadi.

Taqsimot logistikasi quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Mahsulotlarni qabul qilish va saqlash: Mahsulotlar ishlab chiqaruvchidan omborlarga olib kelinadi va u yerda qadoqlanadi yoki saralanadi.

Masalan, O'zbekistondagi meva-sabzavot mahsulotlari maxsus sovutgichli omborlarda saqlanadi.

2. Transport infratuzilmasini boshqarish: Transport turlari va yo'nalishlari optimallashtiriladi.

Masalan, eksport qilinadigan mahsulotlar uchun avtomobil, temir yo‘l yoki havo transporti tanlanadi.

3. Tarqatish punktlarini aniqlash: Mahsulotlarni distribyutorlar, chakana savdo do‘konlari yoki iste’molchilarga yetkazib berish rejalashtiriladi.

Katta savdo markazlari uchun bir vaqtning o‘zida turli mahsulotlarni etkazib berish zarurati yuzaga keladi.

4. Yetkazib berishni boshqarish: Mahsulotlar belgilangan manzilga o‘z vaqtida va to‘g‘ri sharoitlarda yetkaziladi.

Taqsimot logistikasi turlariga ko‘ra tizimlari haqida to‘xtalib o‘tsak.

Taqsimot logistikasi turli usullar bilan tashkil etilishi mumkin:

1. Markazlashgan taqsimot tizimi: Mahsulotlar avval markaziy omborda saqlanib, keyinchalik iste’molchilarga tarqatiladi.

Bu usul mahsulotni bir joydan boshqarishni osonlashtiradi, lekin transport xarajatlari ko‘payishi mumkin.

2. Decentralizatsiyalashgan taqsimot tizimi: Mahsulotlar bir nechta kichik omborlardan yetkaziladi.

Bu usul transport xarajatlarini kamaytiradi, lekin boshqaruv jarayonlarini murakkablashtiradi.

Misol sifatida, xalqaro kompaniyalarda markazlashgan tizimning afzalliklari bor, chunki ular mahsulotlarni global bozor uchun bir necha markaziy omborlardan yetkazib berishadi.

Texnologiyalarning roli muhimligini albatta nazardan qoldirmasligimiz shart.

Zamonaviy taqsimot logistikasi texnologiyalar yordamida optimallashtirilmoqda:

1. GPS va IoT tizimlari: Transport vositalarini kuzatish va real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi.

2. Avtomatlashtirilgan omborlar: Robotlar yordamida mahsulotlarni saralash va jo‘natishni tezlashtirish mumkin.

3. Blokcheyn texnologiyasi: Mahsulotlarning kelib chiqishini va ta‘minot zanjiridagi har bir bosqichni kuzatishni ta‘minlaydi.

Masalan, Walmart kompaniyasi oziq-ovqat mahsulotlarini kuzatishda blokcheyn texnologiyasidan foydalanib, mahsulotlarni iste'molchiga tez yetkazmoqda.

Qishloq xo'jaligida taqsimot logistikasi sezilarli o'ringa ega, chunki bu soha tezkorlik va sifatni talab qiladi. Mahsulotlar iste'molchilarga yetkazilgunga qadar quyidagi qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin:

Transport masofasi va sharoitlari: Masalan, yangi uzilgan mevalarni uzoq masofaga sifatini yo'qotmasdan yetkazish qiyin.

Ombor sharoitlari: Sovutish tizimlari bilan ta'minlangan omborlar talab etiladi.

O'zbekiston misolida, meva va sabzavotlarni Rossiya yoki Xitoy bozorlariga eksport qilishda maxsus transport vositalari va logistika tizimlari zarur bo'ladi.

5. Xulosa va takliflar.

Taqsimot logistikasi samarali ta'minot zanjirini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. Uning asosiy vazifasi mahsulotlarni iste'molchilarga eng qisqa vaqt ichida, kam xarajat bilan va sifatni yo'qotmasdan yetkazib berishdir. Qishloq xo'jaligi kabi tez buziladigan mahsulotlar bilan ishlashda taqsimot logistikasi jarayonlari yanada ehtiyotkorlik va innovatsiyalarni talab qiladi.

Kelajakda rivojlanish yo'nalishlari:

1. Yangi texnologiyalarni joriy qilish.
2. Transport infratuzilmasini takomillashtirish.
3. Global va mahalliy logistika tizimlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.

Taqsimot logistikasi orqali ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi masofani qisqartirishga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga va mahsulot sifatini saqlashga erishiladi.

Taqsimot logistikasi bugungi kunda ishlab chiqarish va iste'mol o'rtasida samarali aloqani ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylangan. U mahsulot yoki xizmatlarning to'g'ri joyga, to'g'ri vaqt va minimal xarajat bilan yetkazib berilishini ta'minlab, ta'minot zanjirining muhim qismini tashkil etadi. Taqsimot jarayonlarining samaradorligi nafaqat kompaniyaning iqtisodiy ko'rsatkichlariga, balki iste'molchilar

ehtiyojining qondirilishiga va bozor talablariga tez javob qaytarish qobiliyatiga ham bogʻliq.

1. Taqsimot logistikasi va iqtisodiy samaradorlik:

Samarali taqsimot logistikasi kompaniyalarga transport xarajatlarini optimallashtirish, mahsulotlarning sifatini saqlash va iste'molchilarning ishonchini oshirish imkonini beradi. Masalan, zamonaviy logistika tizimlarida avtomatlashtirilgan omborlar va texnologik kuzatuv vositalarining qo'llanilishi mahsulotlarning joylashuvi, saqlanishi va iste'molchiga yetkazib berilishida sezilarli tejamkorlik yaratmoqda. Qishloq xo'jaligida bu amaliyot, ayniqsa, tez buziladigan mahsulotlarni eksport qilishda muhimdir.

2. Elektron tijorat va raqamli texnologiyalarning ta'siri:

Elektron tijoratning rivojlanishi bilan taqsimot logistikasi jarayonlari yanada murakkablashdi. Mijozlarning mahsulotni tez va arzon yetkazib olishga bo'lgan talabi kompaniyalarni texnologik yangiliklarni joriy etishga undadi. Masalan, Amazon va Alibaba kabi yirik platformalar mahsulotni bir necha kun ichida yetkazib berish tizimlarini yo'lga qo'yib, taqsimot jarayonida texnologiyalarning ahamiyatini namoyish etmoqda. Ushbu texnologiyalar O'zbekiston sharoitida ham joriy etilsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini iste'molchiga o'z vaqtida va sifatli yetkazib berish imkoniyatlari kengayadi.

3. Taqsimot logistikasi va ekologik mas'uliyat:

Zamonaviy taqsimot jarayonlarida ekologik barqarorlik masalalari ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Yashil logistika, ya'ni transport va saqlash jarayonlarida ekologik zararlarni kamaytirishga qaratilgan usullarni qo'llash, global iqlim o'zgarishiga qarshi kurashning bir qismidir. Qishloq xo'jaligida ekologik logistika texnologiyalarini tatbiq etish, mahsulotlarni qayta ishlash va chiqindilarni minimallashtirish orqali atrof-muhitga zarar yetkazmaslik maqsad qilinmoqda.

4. Qishloq xo'jaligidagi imkoniyatlar va muammolar:

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari logistikasida taqsimot jarayonlarini rivojlantirish imkoniyatlari katta, lekin bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan:

Transport infratuzilmasi yetishmovchiligi: Ayniqsa, qishloq joylarida mahsulotlarni yig'ish va tarqatish uchun zarur bo'lgan yo'llar va transport vositalari yetarli emas.

Mahsulotlarni saqlash muammolari: Sovutish tizimlari va omborlarning yetishmasligi mahsulotlarning sifati va saqlanish muddati pasayishiga olib keladi.

Eksport jarayonlarining murakkabligi: Xalqaro bozorlarga chiqishda bojxona va sertifikatlash tartibotlarining murakkabligi logistika xarajatlarini oshiradi.

5. Kelajakda taqsimot logistikasi yo'nalishlari:

Taqsimot logistikasi doimiy rivojlanish jarayonida bo'lib, kelajakda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha kengayishi kutilmoqda:

Texnologik innovatsiyalar: Robotlashtirilgan omborlar, avtomatlashtirilgan transport tizimlari va sun'iy intellekt yordamida ma'lumotlarni boshqarish yanada samarali logistika tizimlarini yaratadi.

Xalqaro kooperatsiyalarni kengaytirish: Yangi logistika yo'nalishlari va hamkorlik dasturlari global savdoni yanada rivojlantiradi.

Ekologik barqarorlik: Logistika jarayonlarida ekologik yondashuvlarni keng qo'llash kelajakning dolzarb masalasidir.

Xulosa qilib aytganda, taqsimot logistikasi samaradorligini oshirish iqtisodiyotning barcha sohalarida, jumladan, qishloq xo'jaligida ham raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Zamonaviy yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazish jarayonlari optimallashtirilishi va ishlab chiqarishdan iste'molgacha bo'lgan zanjirning uzluksiz ishlashi ta'minlanishi mumkin.

O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishdagi tizimli islohotlar mahalliy mahsulotlarning jahon bozorida o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Ballou, R. H. (2007). *Business Logistics/Supply Chain Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain. 5th Edition. Pearson Education.*

2. Lambert, D. M., Stock, J. R., & Ellram, L. M. (1998). *Fundamentals of Logistics Management*. McGraw-Hill.
3. Chopra, S., & Meindl, P. (2019). *Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation*. Pearson.
4. Karimov, R., & To'xtaboev, M. (2018). *O'zbekistonda transport-logistika tizimini rivojlantirish yo'nalishlari*. O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
5. Alimov, S. (2021). *Qishloq xo'jaligi va logistika: integratsiyalashgan yondashuv*. Toshkent Davlat Agrar Universiteti nashriyoti.
6. European Logistics Association (ELA). *Supply Chain and Logistics Management Reports*. (2020).
Havola: www.elalogistics.org
7. O'zbekiston Respublikasi Transport Vazirligi. *Transport va logistika rivoji bo'yicha hisobotlar*.
Havola: www.mintrans.uz
8. "International Journal of Logistics Management".
9. "Agricultural Logistics: Emerging Trends and Opportunities". (2022).
10. Food and Agriculture Organization (FAO). *Agricultural Supply Chains and Logistics Systems*.
Havola: www.fao.org